

gosu i Profiat Duran náleželi k vrstvě židovských *conversos*, zatímco první z nich byl obráncem katolické víry, druhý se vrátil k židovství a stal se apologetem judaismu. Oba vnímali kontinuitu mezi zbořením Chrámu, exilem (*galut*) a současnými protižidovskými perzekucemi (1391), ale interpretovali ji z jiné historické perspektivy – pro Paula šlo o předzvěst konečného obrácení Židů a druhého příchodu Krista, pro Profiata znamená konce vyhnanství a vystoupení pravého mesiáše.

Poslední studie zabývající se osudy Židů v Provence (zejm. v Marseille), jejíž autorkou je Juliette Sibon, nabízí zajímavou komparativní perspektivu. Představuje totiž oblast, která byla na přelomu 14. a 15. století uchráněna protižidovských nepokojů, jež postihly okolní státy – Španělsko (1391) a Francii (1394). Relativní bezpečí provensálských Židů, jejich společenská integrace (přítomnost v křesťanských ceších či ve dvorských službách) či schopnost vyjednávat s místními anjouskými vládci (např. o výši židovských dávek) však nebyly samozřejmostí, nýbrž výsledkem diplomatických a sociálních strategií (dlouhodobé adaptace – *adaptations* či krátkodobá přizpůsobení – *adjustments*) dokládajících odolnost této komunity.

Přestože zdaleka ne všechny studie recenzované knihy využívají koncepty sociologie a psychologie rovnoměrně, ve svém celku nabízejí ucelený a velmi podnětný pohled na to, jak lze inovativně zkoumat protižidovské násilí (fyzické i rétorické) v rámci mediivistických studií. Editorům i autorům kolektivní monografie se podařilo navázat na teze amerického historika Salo Wittmayera Barona, který ve svých esejích vystupoval proti plačtivé koncepci židovských dějin (*lachrymose conception of Jewish history*). Jakkoli lze protižidovské násilí vnímat do určité míry jako historickou konstantu, není historie Židů složena z nekonečného řetězce utrpení a pasivity, ale je naopak dokladem nesmírně vitální, aktivní, agentní a odolné společnosti.

Daniel Soukup

Jan KYPTA – Jiří MAROUNEK

Terénní stopy obléhání bradů v husitském století

Praha, Národní památkový ústav 2022, 296 s., 264 obr., ISBN 978-80-88339-14-4.

Reprezentativní publikace velkého formátu přináší výsledky více než dvě desetiletí trvajících archeologického výzkumu, na jehož dílčích úsecích se podíleli další spolupracovníci. Koncepční záměr, metodické postupy i sama výsledná monografie jsou však veskrze dílem obou autorů, dlouhodobých výzkumníků Národního pa-

mátkového ústavu. Hned při začátku četby mne zaujala vzácně otevřená a příkladná prezentace výsledků projektu. Poznatky archeologické povahy se jim podařilo doplnit též výpověďmi písemných i jiných pramenů, z nichž nejvíce využili prameny ikonografické povahy, a to na domácí scéně namnoze objevně.

Úvod monografie je třeba číst velmi pozorně, neboť jednak dává představu o pracovním postupu, jednak naznačuje výsledky, k nimž autoři dospěli. Základem a současně jedním z hlavních výsledků jejich dlouhodobého úsilí je inventura výzkumu v podobě katalogu s kompletním korpusem plánové dokumentace terénních reliktů z 19 lokalit a tří dalších (Holoubek, Maštov, Skály), u nichž lze obdobné pozůstatky hypoteticky předpokládat. Do třetí části katalogu autoři zařadili 34 lokalit, kde předchozí literatura sice reliktu obléhacích operací předpokládala, které však se nepodařilo průkazně doložit. Kdekoho jistě překvapí, že terénní stopy obléhacích prací, jež se dochovaly na našem území, nemají téměř nikde v Evropě obdobu. Tím, že autoři v úvodu uvádějí, co z časových důvodů nemohli stihnout (např. problematiku detektorových prospekcí), současně naznačují, kam by mělo upřít pozornost další bádání.

S otevřenými kartami, obrazně řečeno, autoři hrají i v následujícím výkladu nazvaném Hranice perspektivy, který podává metodickou reflexi k tematicky rozčleněné první části monografie se syntetizujícím posláním. Čtenáři se tu dostává nejen bilance výzkumu, ale i kritické posouzení jeho některých podstatných komponent. Pro mnohé překvapivý počet 19 zevrubně zkoumaných lokalit je podle autorů jen zlomkem někdejšího stavu. V souboru převládají reliktu u samostatně dochovaných hradů, pouze ve čtyřech případech šlo o sídelní komplexy s hradem a městem (Bechyně) nebo městečkem (Lichnice, Stará Dubá, Zvíkov).

Predikované modely vytvářené počítači autoři nepovažují za přesvědčivé a jelikož z pramenů vesměs nelze zjistit ani délku a povahu obléhání, je třeba s tím počítat při interpretaci reliktů. Velkou neznámou zůstávají i skutečné počty oblehatelů. Co do časového sledu autoři rozlišují tři výrazné etapy. První od obléhání Nového Hradu u Kunratic až k dobývání Roháčova Sionu trvala zhruba dvacet let, podobně jako další etapa vyznačující se převážně lokálními konflikty. Ve třetím období se výklad vztahuje především k válečným konfliktům na konci vlády Jiřího z Poděbrad.

Vzhledem k proměnlivosti terénní povahy i vzhledem k dalším faktorům autoři resignovali na komparativní postupy. Bylo tomu tak podle nich i proto, že písemné prameny většinou pojednávají o unikátních situacích. Jejich předností naopak je, že na rozdíl od archeologických pramenů dávají bezpečnější datační oporu. Domácí ikonografické doklady jsou málo početné i průkazné, a to na rozdíl od za-

hraničních, většinou však mladších vyobrazení. Autoři je do výkladu začlenili ve značném množství, což místy napomáhá k názornější představě o použitých obléhacích strojích či postupech. Ani komparatistika však nepřišla v monografii zkrátka, v pozadí tvoří základní osnovu výkladu, neboť bez jejího prostřednictví autoři nemohli dospět k řadě svých vývodů a poznatků. Tak se mi to alespoň jeví.

Výstižnou ukázkou může být hned následující kapitola o polních táborech, tj. krátkodobých leženích během postupu vojska. Ze čtyř dosud známých a prozkoumaných případů autoři ani jeden z nich nepovažují za průkazný doklad náležející husitskému období. Platí to podle nich jak o údajném ležení v Klučově, tak i o třech dalších v polesí Smolína, v jihomoravských Šumicích a v extravilánu Dolních Počernic. Nepochybuji o tom, že hyperkriticismus autorů tu má své oprávnění, současně však se mi zdá, že místy převažuje na úkor případných hypotetických předpokladů opačné povahy. Autoři si toho jsou ostatně vědomi, neboť v další kapitole o táborech přiznávají, že se ve snaze o objektivnost někdy nedokázali oprostit od vlastních představ o optimální strategii obléhání. Této otevřenosti pohledu do vlastní dílny si velice vážím, a proto hned dodávám, že sám mohu jejich vývody jen tlumočit, nikoli kompetentně posuzovat či ověřovat.

Striktní aplikace formálních klasifikačních kritérií se autoři snažili vystříhat i v pojednání o táborech, ať již jde o největší areál svého druhu v Bechyni anebo o nejlépe dochovaný komplex obléhacích prací u moravského Cornštejna. Rozdílnou velikost některých zkoumaných táborů naznačuje tabulka č. 2 na straně 20. V dalším výkladu autoři postupně věnovali pozornost vnitřní dispozici ležení, reliktvům zástavby, podobě přístřešků, ohrazení, stanovišti velitele a výběhu koní a skotu. Pro větší názornost tu i v dalších kapitolkách rovněž přihlíželi k mladším ikonografickým dokladům cizí proveniencce.

V rozsáhlé kapitole o pevnůstkách, jež představují jeden z příznačných rysů obléhacích prací pozdního středověku, v první řadě zaujme jejich variabilnost co do výměry, půdorysu i účelu. Typologicky autoři pevnůstky rozdělili do dvou skupin. Určujícím znakem první z nich je absence flankovacích prvků obvodového opevnění v podobě kruhu, oválu, čtverce, výjimečně i trojúhelníku a kosočtverci. Pevnůstky druhé skupiny se naopak vyznačují baštovitými výběžky, a to opět v široké škále variant. Ne vždy musela být pevnůstka i stanovištěm velitele, neboť některé z nich, například u Sionu a Cornštejna, které byly umístěny v čele tábora proti hradu, sloužily především k ochraně před výpady hradní posádky.

Zvláštní pozornost autoři věnovali otázce použití lafetových zbraní. Více méně intuitivně přitom předpokládají, že hlavní roli v husitském období stále ještě

měly ruční palné zbraně a kuše. Pokud lze tu a tam předpokládat existenci lafetovaných zbraní v obvodovém opevnění pevnůstek, byly nejspíše jiného typu než velká obléhací děla určená k boření hradeb. Vzhledem k tomu, že byly určeny k eliminaci bojovníků nepřítele, vyžadovala se jejich snadná manipulace a rychlé nabíjení. Náhorně to alespoň dokládají prameny ikonografické povahy.

Převážně o stejný druh ikonografických pramenů se opírá i diskursivně pojatý výklad o ohrazeních, jejich plotech, palisádových stěnách, obranných zábranách či úkrytech z fošen (tarasech) a dřevohliněných ochranných konstrukcích (gablonách). Jejich použití bylo závislé na účelu, terénní konfiguraci i napojení na další úseky ležení. Při pohledu na připojená vyobrazení se nabízejí další otázky, např. jak dlouho trvalo vybudovat zobrazené konstrukce nebo zda stavební materiál a jiné potřeby si vojsko přiváželo sebou. Nepochybně šlo o velmi složité operace s nejistým výsledkem, jak tomu zejména bylo v případě obležení Karlštejna nebo Plzně.

Specifickým druhem terénních relikvů palebných postavení při aktivním obléhání byly liniové okopy se zástěnami nebo kryty obsluh děl a praků, které jsou doloženy u Bechyně a Sionu. Prakové platformy autoři identifikovali v pěti lokalitách, u některých z nich (Bechyně a Zbořený Kostelec) i s okopy děl a s jejich předpokládaným ukotvením. Před Novým Hradem u Kunratic se autorům podařilo zjistit relikv výpadní komunikace v podobě dlouhého výrazného žlabu, který vedl od čela obléhacího tábora do velké blízkosti hradního jádra.

Složité, někdy i rozsáhlé systémy bariér, jejichž účelem bylo odříznout hrad či město od zásobování, vytvářela útočící vojska při dlouhodobých akcích. Uzavření (blokaci) přístupových zásobovacích tras vyžadovalo dosti rozsáhlý a navzájem propojený systém bariér. Oporu tentokrát autoři našli i v písemných pramenech, a to jednak u Vavřince z Brezové (obležení Vyšehradu 1420), jednak u Hilaria Litoměřického (obležení Plzně 1433–1434). Pokud jde o fyzickou podobu liniových zábran, autoři za adekvátní považují pasáž Starých letopisů českých, podle níž stráníc Jiřího z Poděbrad v roce 1458 Jihlavu „koši, ploty všecko opletli a příkopy hlubokými s obů stranů plotuov zaryli a zakopali.“

Staročeské sloveso „obaštovat“ použité v jednom z pozdních rukopisů SLČ autorům evokovalo hned několik dochovaných komplexů obléhacích prací, jmenovitě u Cornštejna, Husi a Nového Hradu u Adamova. S pomocí počítačové vizualizace analyzovali dohlednost z pěti pevnůstek oblehatelů v okolí naposled uvedené lokality, při čemž vyšlo najevo, že i tato metoda má své meze, a že ji třeba brát jen jako orientační vodítko. Relikvy liniových blokačních zábran se v českých zemích dochovaly jen výjimečně (Hus, Lopata), a proto autoři pro názornost přihlédli

i ke dvěma zahraničním případům. Závěrem autoři vyzdvihují progresivní znaky v podobě výrazných flankovacích prvků a čtverhranných baštovitých výběžků v husitských leženích u Bechyně a Nového Hradu u Kunratic, k nimž lze analogie nalézt až v 16. století. Za bezpečný doklad nasazení lafetových zbraní k obraně fortifikace autoři považují obléhací pevnůstku u hradu Lichnice z let 1428-1429.

Výklad v první části knihy se ponejvíce váže k 19 lokalitám prvního oddílu Katalogu. Jeho hesla a stejně tak i tři položky druhého oddílu mají stejnou skladbu čtyř částí označených římskými číslicemi. V první z nich autoři představují a konfrontují názory dosavadní literatury, při čemž místy upozorňují na jejich přednosti i slabiny, a to většinou s přihlédnutím ke svědectvím pramenů. V druhé části obdobně zaznamenávají nálezové zprávy či články o reliktech obléhacích prací a jejich případném geodeticko-topografickém průzkumu. K celkovému topografickému kontextu obléhaných fortifikací se zvláštním zřetelem k polohám výhodným pro jejich dobývání autoři přihlížejí ve třetí části, zatímco v poslední čtvrté části připojují vlastní interpretaci zjištěných reliktnů. Situační plánky a mapy, dále též geodetické zaměření a situační kresby autoři až na tři výjimky zpracovali sami a podle shodných měřítek, což nejvíce ocení badatelé, kteří by zamýšleli ve výzkumu pokračovat.

Závěr může být stručný: husitské bádání bylo obohaceno o významné dílo základního výzkumu.

František Šmahel

Pavlna CERMANOVÁ – Jaroslav SVÁTEK – Václav ŽŮREK –
Vojtěch BAŽANT

Přenos vědění. Osudy čtyř bestsellerů v pozdně středověkých českých zemích

(= Studie a prameny k dějinám myšlení v českých zemích, svazek 22)

Praha, Filosofia 2021, 701 s., ISBN 978-80-7007-683-5.

Věnuje-li současné tuzemské bádání pozornost středověkým literárním dílům a jejich materiálním nosičům, rukopisům, zaměřuje se zpravidla na původní tvorbu domácích autorů, jejíž velká část se zatím stále nedočkala základního zpracování, natož edičního zpřístupnění. Autoři recenzované publikace však těžištěm svého studia učinili čtyři latinské spisy, jež vznikly v době od přelomu 12. století do počátku 14. století v různých koutech Evropy a součástí literárního života v českých zemích se staly tím, že zde byly opisovány, užívány a různými způsoby dále recipovány.